ԵՐՄՏԱՍ

Տարեգրական Լուրեր

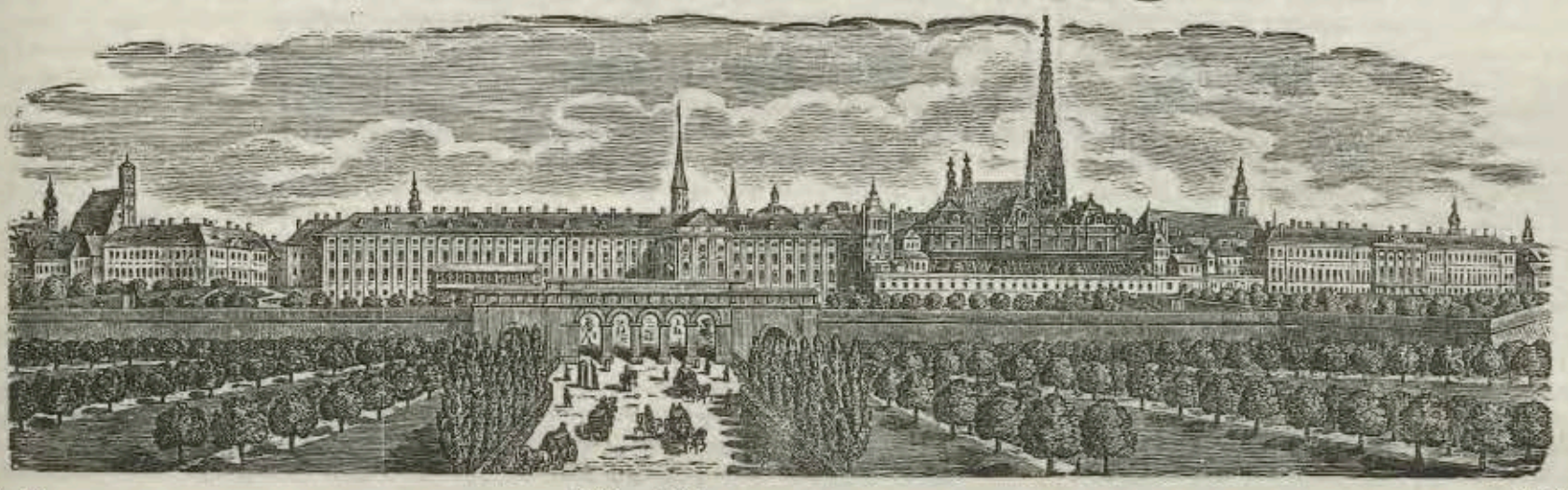

թիւ 3 — 20 (8) ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ — 1852

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՂՁԻՆ. Խնձորներ։ Ալյասուրք։ Հաստարակապետական ծլունդներն ու մանրունները կը վերցուին։ Յաղթիպէն պահանջ մնայ։ Կարտոֆիլեան խնդիր։ Նոր տահմանագրութիւն։

ԱՆԳԼԻԱ. Օտարականաց արիւնապիր։ Պապանութիւն կիրչ։ Խնամիներ։ Բալմերտոնին մեկ համարձակութիւն։ Ընդվզում ի չափազանց հիւրասիրութեան (**)։ Պուռուղ կը քաղի։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. Ռուսական մրոմեան խնդիրը։

ՀՈՒՍԱՐԱՅԻ ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ. Ցորեանոց։ Դաղղիայի պաշտանակալ փախուստ։ Քանի մը հոգի կը բռնուի։

ԱՄԵՐԻԿԱ. Պրոֆեսոր Ռուսին խնդիրը։ Պարլամենտի կոմիտեանը ի՞նչպէս։ Դուպրի գէմ պատրաստուելիք։

ՕՍՄԱՆՅԱՆԱՆՔ. ԱԶԳՈՒՅՑ. Ի՞նչն Ներսէս եւ Հայոսանի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը։ (Ա.Բ.Լ.)

ԳԱՂԼԻԱ

ՓԱՐԻԶ. Յունուարի 5։ Շաբաթ իրիկուն քաղաքացոց պարտաբ նահանգներէն եկող երեսփոխանաց պատուոյն համար փոքրաւոր ընտրութիւն եղաւ։ Երեկ ալ 86ն նահանգներուն երեսփոխանները, Փարիզի քաղաքացոյն իր պաշտօնատեղիները, բանակին զօրագլուխներն ու մեծ պաշտօնակալները հաւաքուած էին։ Հաստարակապետութիւնեան դահերէցը քիչ մը անհանգստութիւն ունենալով՝ չկրցաւ ելլել գանուիլ։ Խնջոյքի ատեն կուսակցին նլաւ ու խրատնկ լսութեան մէջ հետեւեալ բարեւաղթութիւնը բրաւ։ «Հաստարակապետութիւնն դահերէցին վերադառնութեան համար։ Ազն իշխանութեան հաստատութեան համար, որովհետ 7 միլիոն քուէով գաղձեալ Գաղղիայի կուսակցութիւնը ձեռք առաւ։ Լուդ. Նաբոլէոն պոնապարտ իշխանին բարի բաղձանքներուն կատարման համար։ Եղարեր թէ Երկինք անոր ըրած առաքինի ու հայրենասէր զոհին պեղեցիկ վարքը հաւանեցանէր։— Ես խօսքին վրայ գիներ խմիլն հուսա՝ նեղբին գործոց պաշտօնեան Տր Պոնի եղաւ ու այսպէս խօսեցաւ։ Տեսրը իմ։ Ամոց խորին զգածման չեմ կրնար ան եռանդուն դրուատիքը խլել, որով Լուդ. Նապոլէոն իշխանին անունը կ'ողջունէք, որովհետեւ բնութիւն աւելի ոչ օր գիտէ եւ կը ճանչնայ իրեն նոյն դրուատեաց արժանաւորութիւնը։ Այս, տէր կուսակոլ, երանի թէ ձեր բաղձանքը լսուէր ու կատարուէր։ Ազն իշխանութիւնն՝ որուն յաջողութիւն կը խնդրէք, պիտի հաստատի, որովհետեւ քիչ ժամանակէն վեր եղած դէպքերէն՝ նախախնամութեան ձեռն ու Աստուծոյ ձեռքը կը տեսնենք եւ կ'իմանանք։ Երանախնամութիւնը գործք մը կիսակատար թող չիտար։ Որ կարելի՝, Տեսրը իմ, որ իշխանին ըլլալ մանց թարգման կ'ըլլամ՝ թէ որ իր կոչմանէ ձեզ պատրաստականութեան շնորհակալ ըլլամ, որպէս զի դուք թարիր եկաք, պրպէս զի ձեր յոյսերուն ու ժողովրդեան շնորհակալութիւնն ու ժողովրդեան շնորհակալութիւնն իշխանին տրանէք, եւ ես իր անուամբը Գաղղիայի նահանգներուն պատգամաւորաց կենդանութեան համար կը խմեմ։

Պահերեկն ամսոյս 6ին նահանգներուն պատգամաւորներուն Դիւրիլիի պալատին մէջ մեծ խնջոյք մը տուաւ, որն որ շատ փառաւոր էր։ Նոյն իրիկունը նաեւ մեծ թատրոն մը խաղացուեցաւ, ուր հաստարակապետութեան դահերէցն ու նահանգներուն երեսփոխանները հրաւիրուած էին։ Ցեսարանին սրահը գրօշներով ազգոյր զարդարուած էր, որոնց վրայ կարդացուեցաւ գեղեցիկ գրագիր։ Դահերէցին եւ իր շքաղիներուն համար մասնաւոր զարդարուած տեղ պատրաստուած էր։ Երբ որ Լուդ. Նապոլէոն թատրոն մտաւ, բազմութիւնը գինքը մեծ ուրախութեամբ ու ծափահարութեամբ ետ. Կեցցէ՞ Նապոլէոն ազգասիրելով ընդունեցաւ, նոյն ազազակին մէջ նաեւ կեցցէ՞ կայսր, խառնուած էր։

— Լիմոյս 8ին Համ բերդին մէջ եղող բանտարկուածները, այս ինքն՝ Ընկեռանիէ, Շարլա, Պոդ, Լամարթինիէր, Լիբիզ ու Պլաս ազատեցան, եւ ամենքն ալ ազատիկանութեան գործակալներու ընկերակցութեամբ զանազան տեղերէն Գաղղիոյն ազատմանէն դուրս հանուելոյն։

Լրկրորդ օրը Փոնթիէր հետեւեալ հրամարակները հրատարակեց։

Լուդ. Նապոլէոն հաստարակապետութեան դահերէցը կը վճռէ։

Հաստարակութեան ապահովութեան համար Գաղղիայի երկրին, Ընթերցիչն ու գաղղիական իրաւունքներն փոխուած են արիւնոտ ժողովքին հին պատգամաւորները, որոնց անուններն են, Լամոն Ռոլանդէն, Բոլ Ռոգուշոյ եւ այլն (ընդ ամենը 61 հոգի, որոնց դրեթէ ամենքն ալ լեռնոտիզմեան են)։

Թէ որ նոյն անձինքներէն մէկն ու մի հրամարակին գեմ՝ իրենց ազդեցութեան երկրներէն մէկուն մէջ ապ. խոնարհ ըլլայ, ընդհանուր ապահովութեան հարկաւորութեան նպատակով կենդ (մինչեւ մահ) աքսորուիլ։

Ցուեալ Դիւրիլիի պալատը, պաշտօնէից խորհրդեան համանայն. 1852, Յունուարի 9։

ԼՈՒԻ. ՆԱՊՈԼԷՈՆ.
ՏԷ ՄՈՊՈՆ, Ներքին գործոց պաշտօնեայ։

Լուդ. Նապոլէոն՝ հաստարակապետութեան դահերէցը կը վճռէ։

Յոդ. Ա. Հաստարակաց ապահովութեան համար Գաղղիայի երկրին, Ընթերցիչն եւ իր գաղղիականութիւնները ետ ժամանակ մը պիտի հեռանան արիւնագիր ժողովքին առջի պատգամաւորներու, որոնց անունները են. Տիւմէրսիէ որ Հարան, Դրէգոն, Լամարթինիէր զորագլուխ, Շանեկաւնիէ զորագլուխ, Պոդ, եր Փիլ զորագլուխ, Պրոսպ զորագլուխ, Թիէր, Շանուպ, որ Ռենիր զա, Ժիւլ որ Լասպէրի. Լամիլ որ Ժիրարտէն, Լէոն զորագլուխ, Բասպալ Տիւբրա, Լոգար Գիմոն, Ինդամ Թուրն, Վիզոր Շոֆուր, Վերսիեր։

Յոդ. Բ. Ամենք կրնան միայն հաստարակապետութեան գահերեցին առանձին հրամանաւ Գաղղիա կամ Ազգերի դառնալ։

Ցուեալ Դիւրիլիի պալատը, պաշտօնէից խորհրդեան համանայն. 1852, Յունուարի 9։

ԼՈՒԻ. ՆԱՊՈԼԷՈՆ.
ՏԷ ՄՈՊՈՆ, Ներքին գործոց պաշտօնեայ։

Լոյս ընդարձիրը կը գրէ թէ ամենայնիւ ուրախութեան ու աքսորման հրամարակները մոռցուելու, ազատութիւնին, արիւնարանոցին ու ազատներուն մէջ յաւադին եւ կրնայ ըսուիլ անանձնական ազդեցութիւն մ'ըրին։ 20ին ու 21ին քուէարկութիւնին եւեր. ոչ աք ազատիքի խիստ միջոցներու դրայ կասկած ունէր, որովհետեւ կը կարծուէր թէ տերութիւնը նոյն քուէարկութեան բաւական ջոյս թիւն սատնալով՝ իր հակառակորդներուն հետ կրնայ մեղմով ու քաղաքութիւնամբ վարուիլ։

— Ինքրին գործոց պաշտօնեան Ամն նահանգին կուսակալին թուղթ մը գրեց, որուն մէջ այսպէս կը գրուի։ Թէպէտ եւ Աղգոռնիկն, Հաստարարներն ու Էպիսկոպոսներն բաւ էրն՝ ըստ ինքեան արտաքսուած նշանակութիւն մ'ունին, բայց որովհետեւ ընտանի պատերազմի խուովութեանց ժամանակ հնարաւոր են, անոր համար հրատարակական շինիչներու վրայ աս բառերը ուսնելով՝ ամենուն գացողները կը խուսափին ու անհանգիստ կ'ըլլան։ Ուստի նոյնները պիտի չընդունուին։ Մինչդ ամենն կը գլուցէ որ յիշատակարաններուն, հրապարակներուն եւ ճանապարհներուն հին պատմական անունները նորէն պիտի դրուին։ Ըստ այսմ Բալէ Նափոլէ՝ նորէն Բալէ սուրալ, Թէպպ Նափոլէ՝ նորէն Թէպպ ֆրանսէ պիտի կոչուին, եւ այլն։ Նոյն պաշտօնեին ուրիշ մէկ հրամարակովը՝ գործարանները ընկերութիւնները յուծուեցան։ Նոյնպէս ամսոյս 12ին եղած մէկ հրամարակով բոլոր Գաղղիայի մէջ եղող ազգային պահապան զօրքերը պիտի լուծուին ու կասավարութիւնը զինուոր նորէն պիտի կարգադրէ։

— Կասավարութիւնն ստոր տերութիւններէ ուղեցած պահանջմունքներն ազդարարելու պիտի խնդրէ։ Ասոնց մէջ ամենէն ծանրակշիռը Սպանիային է։ 1828ին Դեկտեմբերի 30ին հաստատուած Մատրիտի դաշինքով Գաղղիայի զօրաց ծախուց հատուցման համար, որոնք 1823ին Յարանխ մնան՝ որ յեղափոխութիւնը զսպին, 80 միլիոն ֆրանք ուրոշուեցաւ։ Դարոյս Փին պաշտանանները Սպանիայի եկեղեցիներէն ողջմտութիւնը տեսնելով՝ 80 միլիոնի տեղ Մայորքա, Մինորքա ու Իսպիտա կղզիները խնդրեցին։ Երբ որ Ընդվզիայի տերութիւնն ատ խորհրդեան դեմ եղաւ, ասկեց ետ կենցան, եւ օրաշէնին որ Սպանիան տարեւ տարի Գաղղիայի 4 միլիոն վճարէ, 2,400,000 ֆրանք իրարու հարիւրին եղեք, շահ եւ 1,600,000 ֆրանք գլխոյն համար։ Ես գանձերին պայմանները 1829էն մինչեւ 1831 պահուցուն, բայց նոյն ատենն վեր վճարմունքը դադրեցաւ, եւ ան ժամանակէն մինչեւ հիսնակ եղած պարտքին շահը վրան աւելցնելով՝ պարտքն ահագին շատցաւ, մինչեւ 115 միլիոն։ Այդ ասոնց վճարմունքը հիմա Գաղղիան կը պահանջէ։

— Լանդրէ-Ռոնիէ քանի մը օր յառաջ գրեց որ Ռուսի գեսպանը՝ որ Թուրքիոյ պատաքին դրուեցաց պաշտանէին, Ռուսաց կայսրը աս. Լ. Նապոլէոն գրած մէկ թղթիը յանձնած ըլլայ։ Ռուսաց կայսրը նոյն թղթին մէջ հաստարակապետութեան գահերեցին բարեմաղթութիւն կ'ընէ որ, կ'ըսէ Գանդրէ-Ռոնիէ, Դեկտեմբերի 2ին մեծ գործադրութեամբ բարեմաղթակրթութիւնը փրկեց։ Ես յոյսը Բոլէի կեր պաշտօնական լրագրին ալ նոյն լրագրին ատոմ՝ իր թերթերուն մէջ հրատարակեց։ բայց երկրորդ օրը

վերին հրամանէ ստիպուելով՝ նոյն լուրն իբրեւ սուտ եւ ստաս։ Հիմակ Լոնդոնի ընդհանուր լրագրին ընդունող աս նիւթիս վրայ Փարիզին հետեւեալ տեղեկութիւնը կու տայ, զոր որ ստոյգ ազբիւրներէ ստացած եմ, ի՛նչպէս եւ. սաւորութեան վրայ ապահով կ՚ընէ։ Քանի մը վերեալներ մեկի մը հոգ տալով՝ Պոնապարտեանց լրագրին ըսածն՝ որ Ռուսաց կայսրը Դեկեմբրի 2ին եղածներուն հաճեալ է եւ իր հաճութիւնը թղթով մ՚ոգ յայտնած է, բարբարոսին ոտպդ է։ Մինչուկ ատոր վրայ դրով՝ սիլ վիրութիւն կայ։ բայց աս գրածը չէ թէ Ռուսաց կայսեր անձնական գիրն է, հապա Սենատորաց կոմանն է, զոր որ մեր ազգական եղոնակաս գրելով՝ պարոյին իշխանին ձեռքով Ռուսի կոչմանէ Գարիգնանոյ գործակալին խուրեր։ Ռուսի գործակալը նոյն գրուածը պարոյին իշխանին ձեռքով Փիւրիցի կոմանին՝ արտաքին գործոց պաշտօնեային առջեւը տիպոյն կարդաց տուաւ ու. քովը եւ ոչ օրինակ մը թողուց։ Նոյն գրուածին բովանդակութիւնն ըստ մասին արդէն ծանուցուածին համաձայն է, որ ցրնուորաբար Լուդ։ Նապոլէոնին բռնած միջոցներուն բարեհաճութիւն կ՚ընէ, որով բոլոր Եւրոպայի քաղաքակրթութիւնը 1852 տարուան վանդալներէն փրկեց։ Բայց միանգամայն նոյն թղթոյն յայտնի եղանակաւ դարձեալ կոչելու թեան նպատակ հակառակ ընթացք մը կը բռնէ։ Թղթակցին գրած խօսքերուն նայելով՝ նոյն թղթոյն գրելիք նպատակն մը կը պահանջէ որ Դաղղիոյի կառավարութիւնը ալ յաւաչ չերթայ, եւ եռեւեռն ընդոյ պնդեսիսի թագաւորութիւն մը կոնդնելու՝ որն որ Նէրսոպոյի տպաց իրաւունքը կարդացող դաշնակցողներուն հակառակ ըլլայ։ Եւ, կ՚ըսէ թղթակիցը, աս խնդրոյն քննութիւնը ձեզի կը թողամ որ տարեսք Լուդ։ Նապոլէոն Ռուսերոյի, (եւ ըստ հաւանական կարծեաց՝ մեկալ մեծ ոգեւորեանց) տարեկան ամանչ կը դնէ, թէ ար ծերակոյտն տ. օրինագիր մը ընդունի կայսրութեան թագն տ. տատիսն իրեն մասուցանելու. ըլլան, եւ հետեւապէս Կապոլիացւոյ ազգն ալ նպներն որոշուի իրեն տալու ըլլայ։

Նոյն Լոնդոնի ընդհանուր լրագիրն այսպէս կը գրէ։ Պատմութեան խիւնը գործադրեան ճամբուն կէսը չիկենար, բաւ Լուդ։ Նապոլէոնին աջ բազուկը (Ցը Պոնի) կուսակցին պարտուն եղած մեծ խնդրին մէջ, եւ ասով կայսերութեան նարդաւեալն ի պաշտոնէ ճանչոյ բացաւ։ Ռուսիոյ Դաղղիացւոց կայսրն՝ Նէրսոպոյ (Դարդիենեան կարմիակցութեան) խորհուրդներուն դէմ գրելիք ամենեւին ոգեղէք չմնաց, բայց ուրիշ մեծ խնդիր է թէ ապրելոք օտար տերութիւնք Ս. Հելենայի գաղանց քանի մը օրոշ յոգուածներուն եղծման՝ անտարբեր աչքի պիտի նային։ Ես բանիս նկատմամբ որպէս զի մեծ տերութիւնքն կարծիքներն իմանան, եւ ասոյդ ըլլան թէ նոխանոնութիւնն միճոյն՝ որուն ոգեն Դաղղիացիք գլուխնին ծռեցին, ասոր տերութիւնք ալ ընդդիմութիւն մը պիտի չունենան, քանի մը երեւելի եւ հասարակաւորութեան գահերեցին մեր ոգիմ անձնիք մեծ տերութեանց արքունիքը խուսանեցան։ Պր. Ռէբոնեի հրամանն ընդունեցաւ Պրուսիա երթալու, Պարոկ ս՚Իլիէ զրաստաւոր Վիեննայի եւ Ռեգերսպուրգի արքունիքը պիտի երթայ, իսկ ս՚Օբոլ զրաստան աս յանձնարարութեամբ արդէն դէպի Մադրիտ մեկնեցաւ։ Ըստ այսմ աս արքունիքներէն եկած տեղեկութեանց նայելով՝ Դաղղիացւոց իրական կայսրը՝ նաեւ. կայսր անունն ալ պիտի առնէ։

— Ընդոյ 15ին նոր սահմանադրութիւնը հրատարակուեցաւ։ Տէրութեան գլուխը՝ գահերէց պիտի կոչուի եւ 10 տարուան հունար պիտի ընտրուի։ Օրէնսդրական եւ գործադրական իշխանութիւնը կը վարեն գահերէցը, ծերակոյտն ու օրէնսդիր ժողովը։ Դահերէցը պատասխանատու է, կրնայ սա ժողովուրդը բողոքել, պատերազմական գրութեան կը հրամայէ, խաղաղութեան եւ ուրիշ պայմանք կը դնէ, պաշտօնատարները կ՚անուանէ, որոնք սահմանադրութեան հնազանդելու եւ իրեն հաւատարիմ մնալու երդում կ՚ընեն։ Իր անուամբ արդարութիւն ընել կու տայ (դատաստաններն իր անունովը կը կատարուին), օրինաց առաջարկութիւն ընելու (initiative) իրաւունքն իրեն է, շարունակ ընելու իրաւունք ունի, եւ հարկաւոր եղած ատեն՝ պաշարման վիճակ կը հրատարակէ։ Ներկայիս ժողովուրդը կը հրամիրէ նոր գահերէց ընտրելու։ Տէրութեան գլուխն իրաւունք ունի ժողովրդեան յանձնելու իր յանձնարարութիւնը։ Սմենեւ. որ նոր ընտրութիւնը կատարուի՝ ներկայիս պաշտօնեից հետ կը կատարուի։ Ներկայիս 150 անդամ ունի, որոնք չեն կրնար վարուեցուիլ եւ տերութիւնէն թոշակ կ՚ընդունին։ Դեռ կուսակցութիւնները դաղանի են։ Օրէնսդիր ժողովին հունար 35,000 ընտրող մեկ հոգի կ՚ընտրեն, որոնք 6 տարի իրենց պաշտօնին մէջ կը մնան։ Իրենց նստերը երկաթ ամիս կը տեւեն եւ խոսաներ-նուն բռնութիւնքը կը հրատարակուի։ Տէրութեան խորհուրդը 50 անդամ ունի, որոնց ամէն մեկը տարին 25,000 ֆրանքի թոշակ կ՚առնեն։

ԱՆԳԼԻԱ։ Յունուարի 8։ Էնդիանոպոլ Պէյ լրագրին թղթակիցներէն մեկը կը հաստատէ որ սանդպիսան պաշտօնեայքը խորհրդոյնին առջեւ օտարականաց ոլորնագիր մը պիտի դնեն, որուն զբուելանք կատարութիւն իշխանութիւն պիտի տրուի հասարակաց խորհրդոյն՝ ինքնակար երեցեալ օտարականներէն երկրէն դուրս հանելու։

— Լոնտոնի լրագիրները հաստատութիւնմէ կը գրեն թէ մնարս պաշտօնեից երեւելի փոխութիւններ պիտի՝ որ բլլան։ Մարկիզ Ա՚ֆէրդ՚ոյդ՝ նայելով՝ Լենոստանի մարդիզն ու երիս կոմերը հիմակուընէ կ՚ուզեն իրենց պաշտօնէն հրաժարիլ, իսկ Նէրքէսի դուքսը, Սիր Հէրմ Կրէամ եւ գր. Բարաուէլ անոնց տեղն անցնելու ուսումնակութիւնը չեն ընդունիր։ — Ցեւլ նեռ՝ կ՚ըսէ թէ պահպանողական Հարիկեան պաշտօնեայք պիտի դրուին եւ խորհրդանոցը մնալու պիտի յուծուի։ Իսկ Մարդին Հիրալ կ՚ըսէ թէ Սիր Հէրմ Կրէամ պաշտօնէից մէջ պիտի մնայ, եւ Սիր Ի. Կրէամ ատենապետի պատուոյ պիտի՝ ընդունի։ — Աս բաներս բոլոր կարծիք են, բայց աս ստոյգ կ՚երեւայ որ քանի մը երեւելի Բիլեանք պաշտօնէից մէջ մնելու հրաւիրուեցան, եւ՝ կամ կուսակցակ Բիլեան գահիճ մը կաղելու յոյս ունենալով, կամ չուզելով ընկերմելու մտ եղող նեռ. մը մէջ մնալ, յանձն չուրին։ Դարձեալ աս ալ ստոյգ է որ խորհրդեան գահերէց Լենոստանի մարդիզն՝ իր աս պաշտօնէն հրաժարեցաւ, եւ միայն այնչափ ժամանակ իր գործքն յաւաչ պիտի տանի, մինչեւ որ իրեն յաջորդ մը գտնուի։

— Լոնտոն, Յունուարի 10։ Թէմզ գետէն վրայ եղած Շիրնէսի ամրոցներուն պաշտպանութեան վիճակի մէջ պիտի՝ որ գրուին։ Ժողովարեան մարդոցներուն, զինուորներն եւ գրեանոցներուն թիւերը պիտի՝ որ պատրաստուին եւ ամէն ուսումնարանի իրերը պիտի՝ որ լեցուին։ Քէկ երկու օրէն 80 մեծ լիճաստեղով մարդոցի մը շինութիւնը պիտի՝ որ սկսի։ Արդէն ծովակալութեան կողմանէ հրամանն եկաւ որ Բորտսմութի նաւահանգիստը՝ որն որ Անգլիոյի ամենէն մեծ պատերազմական նաւահանգիստն է եւ. ամենէն շատ զինուց մթերք ունի, որչափ կարելի է շուտով նոր ամրութիւններով զօրացուի։ Կ՚ըսուի որ երկու նոր ամրոց պիտի՝ շինուի, որոնք նաւահանգստոյն բերանը պիտի պաշտպանեն, եւ ամէն մէկը 100 ինգ ատեան պիտի՝ ունենայ։

— Լոյս լրագիրը կը գրէ։ Լորտ Բոլմերսթոնին պաշտօնէն երթալը՝ հասարակաց մտադրութիւնը փափուկանաց ինդրոյն վրայ դարձուց։ Լորտ Նիւսամնը շատ սպասելի կ՚երեւայ։ Լորտ Բոլմերսթոնին 1848ին Միւսանեալ տերութեանց քաղաքացիներուն դէմ բռնած ընթացքն աչքէ անցնելու։ Երբ որ նոյն տարին Իրլանդայի մէջ ապստամբութեան վտանգ կար եւ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ Իրլանդացւոյ մեծ հոսում մը կը ցուցուէր, Բարմերսդոն Հիւսիսային Ամերիկայի դեսպանին Վեսան մէջ 30ին ծանուցագիր մը տուաւ, որուն մէջ այսպէս կը գրէր։ Ամենուն ծանօթ է որ Միւսանեալ տերութեանց մէջ մնարս Ընդդիմայի կամ ազատութեան դէմ սատիկ թշնամական դէպքեր պատահեցան, եւ չէ թէ միայն առանձնական ընկերութիւններ կազմուեցան, այլ նաեւ հրապարակական ժողովներ եղան, որոնց վրայ Իրլանդայի մէջ ապստամբութիւնն արդարացնել, պաշտպանել եւ գործունեայ ընել, որպէս զի Իրլանդան Ամերիկեան միացեալ Միւսանեալ Նահանգներուն՝ Անգլիական տերութիւնը կատր կատր ընէն։ Այնպէս յայտնի է որ աս առանձնական ընկերութիւններն ու հրապարակական ժողովները չէ թէ միայն Իրլանդայի գաղթականներէն, այլ նաեւ Միւսանեալ տերութեանց բուն քաղաքացիներէն կազմուած են։ Եւ հաստատուելնամբ կրնայ կարծուիլ որ աս գաղափարներուն մէջ այնպիսի ոմանք ալ կան, որոնցմէ ամենեւին չէր կարծուեր որ այսպիսի բնութեամբ մը բրնեն։ Պատրաստ իմացուած է որ աս դաւանանները Միւսանեալ տերութեանց երկրին ասակ, զինք, գլուխ եւ գործունեայ գործակալներ Իրլանդայի խուրերին, որպէս զի ապստամբութեան օրնական ըլլան։ Թէպէտ եւ Անգլիական կառավարութիւնը Միւսանեալ տերութեանց սահմանադրութիւնը ճանաչելով եւ ակնարկելով որ նոյն տերութեան գահերէցն աս բաներս արգելելու հարկաւոր իր ձեռքին եկած միջոցներն ի գործ կը դնէ, զինքը զանազան պահանջմունքներով այնպիսի վիճակի մէջ շղթարանելու, որն որ երբեւ տերութեանց բարեկամութեան շարունակութեան հետ գժուարաւ կրնար միաբանիլ, բայց ասոր համար մեկալ կողմանէ ալ Միւսանեալ տերութեանց կառավարութիւնը պէտք չէ դժուարիլ, երբ որ Անգլիական կառավարութիւնը Միւսանեալ տերութիւնը երկրէն երկրէն մարդիկներուն վրայ մասնաւոր գաղտնիութիւն մ՚ընէ։

— Վոնդերերսֆոնեն լրագիրը՝ երկայն հաստատմամբ մը յեղափոխական փախստականաց Անդրիոյի մէջ մնալուն՝ նոյն երկրին ոգիին վատնելու որ գաղտնութիւն մ՚ընէ։

— Վոնդերերսֆոնեն լրագիրը՝ երկայն հաստատմամբ մը յեղափոխական փախստականաց Անդրիոյի մէջ մնալուն՝ նոյն երկրին ոգիին վատնելու որ գաղտնութիւն մ՚ընէ։

ՊԵՐՄՈՆԴԻԱ

ԸՆՑԵԼ անգամուն խոստման համեմատ՝ Պրանդիոյի կերմանական գաշնակցութեան ժողովի մէջ Կերմանիոյի ասեւ տարական միութեան վրայ եղած խորհրդները հոս կը դնենք, որովհետեւ ասոնք աւաջարկութեան պատճառները, վախճանն ու ընդարձակութիւնը գիտնալու արժանի են։ Ես խորհուրդ թեկնածուների Շրն Պրանքֆորտի մէջ եղաւ, բայց տեղն Նոսֆոպոլեոնաֆեան լրագրին։ Ժողովոյն պաշտօնական թերթն է, նոյնը գեր մեր սերտ հրատարակեց։

Երբ որ 1850ին Յունուարի մէջ գերմանական տերութեանց պաշտօնեաները խորհուրդ կ՚ընեին, նոյն տարուոյն Դեկտեմբերի 27ին հինգ յանձնարարեալ ժողովք դրին, որպէս զի գերմանական պաշտօնութեան սահմանադրութիւնը քննելով՝ անոր ընդարձակ փոփոխութիւններուն ընելուն՝ նոյն խորհրդին առաջարկեն։ Ես հինգ յանձնարարեալներուն երրորդը գրուած էր՝ Գերմանիոյի նիւթական շահերը, պարկեշտ վաճառականութիւնը, մաքսն ու նաւարկութիւնը քննելու։ Ասիկոր իր առաջին նստին մէջ անուամբ որ իր խորհրդը գիտնալու եւ պարտաւորութիւնամբ ընելու՝ հանգ՝ անդամ պէտք է որ իր քննութիւնն տակ բնութիւնն կատարեալ հմուտ մարդիկ ժողովքի մէջ գտնուին, եւ ասոնք գերմանական տերութիւններ խնդրուեցան ու խրկուեցան։ Ես հնուանելու ժամանակ

ղովքը մինչև 1851 Մայիսի 9 դերմանական գաշնակից տերութիւնց վաճառականութիւնը յառաջացնելու եւ միացնելու վրայ ծրագիր (Գուլոփ) մի հանեց, եւ տերութիւնց կողմանէ օրբագրութիւներ ընդարձակ՝ նոյն ծրագիրը նորէն քննեց ու հարցաւորեց, որն որ գլխաւորապէս մեզ տարու եւ յուսալու նիւթիներուն ցանկը, գերմանական տերութիւնց իրարու հետ ունեցեալ մաքսի ու տուրքի փոփոխութիւնները կը պարունակէր՝ հետեւեալ ընդհանուր ծանօթութիւնքով։

Պատրաստուած վաճառականութեան միութեան գլխաւորն այս է որ Գերմանիայի աղգակից ու գաշնակից տերութիւնց մէջ վաճառականութեան եւ երկաթուղիներուն նեղութիւնքն ալ մէկ նեղքին բարիմանական կարգադրութիւն եւ. ընդհանուր կարգ մը հաստատուի։ Եւ. ընդհանրապէս ջանայուի որ ինչպէս նոյն տերութիւնները, քաղաքական կողմանէ իրարու հետ գաշնակից եւ կարգակից են նէ, այնպէս նոյնպէս միշտ նիւթերուն մէջ ժողովուրդներն ալ իրարու մօտիկնան, եւ ճանչնան թէ բոլոր Գերմանիայի գաշնակցութեան միջոցական նպատակն է՝ մէկ վաճառականութեան ու մէկ մաքսի երկիր բլլալ։ Այս մեծութեան համար՝ առաջարկուած միջոցները կ՚ուզէ գերմանական ազգին զանազան մասերուն իրարմէ պաղած ու օտարացեալ մասերը միացնել, որ են՝ օտարազգիներուն բերդին ու առեւտրի աւելի նպաստաւոր բլլալ։ Գերմանիայի այլեւայլ մասերուն մաքսերը ջնջուին, հաղորդակցութեան միջոցները զարգացնել եւայլն։ Վաճառականութեան առաջարկուած գաշնակցութիւնը կ՚ուզէ միութեան կարգին աւելի զօրացնել՝ բոլոր գերմանական գաշնաւոր տերութեանց բնակիչները մի եւ նոյն իրաւունց, մի եւ նոյն դիւրութեանց, մի եւ. նոյն առեւտրի մասնակից ընելով, երկաթուղիներուն միջոցները գիւրացնելով, մաքսի եւ տուրքի միութիւն հաստատելով եւ այլն։

Յաքսանիայի եւ Պաւարիայի թագաւորութեանց կողմանէ ու Եղբերի վրայ ուրուած յայտարարութիւններուն մէջ նաեւ առաջարկուած էր որ յինչպէս միութեան սահմանին մէջ մնային հետեւեալ չորս եղեւերի խնդիրներն ալ, այս ինքն

1. Գերմանական ազգին ընդհանուր առեւտրական եւ ծովական իրաւունք։ 2. Նաւակի, չափի եւ կշռոյի նոյնութիւն։ 3. Ընդհանուր օրէնք գերմանական ազգին գիւղերուն պաշտպանութեան համար։ Ն. անոնց նեղութիւններուն դէմ։ 4. Ընդհանուր օրէնք գերմանական տերութեան մը մէջ գտնուող ապահովագրութեան (ՀԻՊՈԹԷՔԻ) ընկերութեան մը մէջ գերմանական տերութեան մէջ. ունենալու դրդիռնուն վրայ։

Ցանձնարարեալ ժողովքը չկրցաւ ասոնք ալ իր սահմանին մէջ առնել, բայց գաշնակցական ժողովքին յանձնեց որ աս եղեւերքն եւ օրաւակաւ նիւթերն ալ մանաւոր մտադրութեան արժանի ընկալ մը ուրիշ աս տեսակ կարգադրութիւններ ալ գերմանական տերութեանց միացեալ, որ իրարու մէջ գաս դաշնիքով հաստատեն, ինչպէս 1. Դրամագրեալներուն (Գոֆիրաֆ դրոշի) չափաւորել կամ վերցնել։ 2. Նոյնպէս իրարու երկրին մէջէն անցուցած ապրանքներուն մաքսն ու գետերուն տուրքը չափաւորել կամ վերցնել։ 3. Մաքսի գիներուն իրարու նման կերպով որոշումը։ 4. Մաքսատանց կարգադրութիւնները կարելի եղած չափ իրարու նման։ 5. Առանց մաքսի իրարու երկրին մէջ խրկելու ապրանքներու որոշում։ 6. Վաճառականաց տեսակ տեսակ իրաւունքներ տալ։ 7. Անոնկ մաքսի գաշնակցութիւններ, որ ապագայ մաքսի գաշնակցութեանց հետ ըլլան։ 8. Հասարակաց պաշտպանութիւններ, որ նախընթաց նպատակներուն հասցընեն։ 9. Հասարակաց գետերուն նաւարկութեանը վրայ օրէնք։ 10. Երեւելի հանգամանքներն ալ վերնակի մէջ դնել ու նոյնպէս պահել։ 11. Թղթատարութեան, երկաթուղւոյ եւ հեռագրոյ հասարակաց կարգադրութիւն մը տալ։

Ա երրորդ եղբարդ յանձնարարական ժողովքը Գերմանիայի վաճառականութեան միութեան վրայ ասոնք կարգի դնելն եռեւ՝ 1851ին Մայիսի 9ին Ցրեղայի մէջ գումարուած գերմանական տերութեանց պաշտպանութեան ներկայացուցչաց յանձնեց։ Պաշտոնեից ժողովքը նոյն ամսոյն 15ին աս առեւտրական գաշնակցութեան ծրագրին վրայ խոսելու եւ տերութեանց մեծ մասը, այս ինքն՝ Աւստրիա, Պաւարիա, Սաքսոնիա, Հանովեր, Վիւրթեմբերկ, Պատ, Կասրշնաիր Հեսսէն կամ Հեսսէն – Դարմսթ, Հեսսէն Տարմշդատ, Օլտենպուրկ, Նասսաու, Վալտէք, Շաումպուրկ-Լիպիէ ընդհանրապէս ասոր հաւանեցան, մէկալ մնացածներն ալ գրեթէ առ հասարակ յայտնեցին թէ, յանձնարարական ժողովքին աս քանքին վրայ հաճեալ են, եւ. մեզի քանի մը տերութիւններն ըսին թէ գեռ կարող չեն աս բանիս վրայ իրենց կարծիքը յայտնել։ Արդ օրէնհետեւ ամէն գերմանական տերութեանց կողմանէ աս բանիս հաւանութիւն շարուեցաւ, որ իրարու վերջնական որոշում հաստատուի, եւ որովհետեւ նոյն ասուն ամէն գերմանական տերութիւնները դարձեալ իրենց դեսպանները Ֆրանքֆուրդ խաւրելու եւ նոյն տեղաց գաշնակցութեան ժողովքն իշխանութիւնը ճանչնալ էին, Տրեզդայի պաշտօնէից ժողովքը սահմանեց որ իր նստելու գործերքնէ, եւ գաշնակցութեան ժողովքը նորէն Ֆրանքֆուրդի մէջ սկսի, բայց միանգամայն գրեթէ ամէն գերմանական տերութեանց դեսպանները յայտնապէս դուռանեցան որ Տրեզդա գրուած հինգ յանձնարարական ժողովներուն զանազան նիւթերուն վրայ հաստատած դաշարարներն ու սկզբունքն ընդհանրապէս կ՚ընդունին եւ Ֆրանքֆուրդի գաշնակցութեան ժողովքին մէջ անոնց գործադրական ըլլալուն պիտի՞ ջանան։

Ես կերպով բոլոր Գերմանիայի համար աս ծանրակշիռ խնդիրը Ֆրանքֆուրդի գաշնաւորութեան ժողովքին անցաւ, ուստի եւ 1851ին Յունիսի 8ին Աւստրիայի գաշնակցական դեսպանը ժողովքին մէջ խօսք բացաւ, որ Տրեզդայի յանձնարարական ժողովներուն առաջարկութիւնները հիմ առնելով՝ ան ամէն կարգադրութիւնները հաստատուին, որոնք փորձառութիւնը յայտնոր կը ցուցնէ կամ ժամանակը կը պահանջէ։ Այսոր համար նոյն խնդրոյն՝ այս ինքն Գերմանիայի վաճառականութեան միութեան վրայ գործելու գլուխ յանձնարարական ժողովք մը դրուեցաւ, որն որ յինչպէս առաջարկութիւնը պատշաճ դատեցէն եւեռ՝ Աւստրիայի կառավարութեան կարծիքը կատարեալ կը համաձայնէր, այս ինքն թէ Գերմանիայի ճշմարիտ միութիւնն ու անով իր զօրութիւնն ու բարգաւաճութիւնը ներկայ խնդիրն ապէկ ու յաջող կերպով լուծելու վրայ է, եւ. ասոր համար չկարծուիր որ Գերմանացի կառավարութիւն մը ասանկ բարի նպատակի մը դէմ դնէ։ Նոյն յանձնարարական ժողովքը նախ՝ վերցնելու չորս երեւելի խնդիրներն ալ, նորէն իր սահմանին մէջ առաւ, երկրորդ՝ դեռ իրենց կարծիքը չայտնող կառավարութիւններէն խնդրեց որ իրենց միտքը ծանուցանեն, եւ երրորդ՝ հմտանելու ժողովքն ալ իրեն օգնական ուղեց։ Ես վերջին երկու խրատքն ալ ընդունելէն եւ. կատարելէն եռաբ՝ չորս դիաց հատուած հմտանաբերը 1851ին Հոկտեմբերի 16ին իրենց խորհուրդը ոկսան եւ նոյն ամսոյն 21ին վերջացուցին։ Վաճառականութեան միութեան յանձնարարական ժողովքը միեւնոյն ասոնց առնելիին վրայ եղած մտածմունքը դրի առնելով՝ Հոկտեմբերի 23ին գաշնակցութեան ժողովքն գահերեցին ուսուցուց։ Ասոր վրայ Նոյեմբերի 7ին գերմանական ժողովքը սահմանեց որ Գերմանական գաշնաւոր տերութիւնները 4 շաբթու մէջ աս խնդրոյս վրայ իրենց միտքն անանկ բացայայտ ծանուցանեն, որ տեսութիւնն դաշնակցութիւնը կարող բլլայ իր վերջին որոշումն ընդունիլ։

Գերմանական կառավարութիւններէն խնդրուած յայտարարութիւններն եկան։ Աւստրիա խնդրեց մը գերմանական դաշնակից տերութիւններով մեկտեղ կը հաւանիր։ Պրուսիա ուրիշ գերմանական տերութեանց ընկերութեամբ շէր ընդունիր, եւ որովհետեւ ասանկ մեծ որոշմունքը բոլոր գերմանական դաշնաւոր տերութեանց տոչեւ վաւերական ու պարտաւորիչ բլլալու համար ամէնքն ալ պիտի՞ որ հաւանին, ան պատճառաւ գեռ կարելի չեղաւ աս օրաւակաւ առաջարկութեան վերջին որոշումը տալուէ, պէտք նորէն քննութեան պիտի՞ առնու որ ամէն գերմանական տերութեանց վիճակին համաձայն փոփոխութիւններ ընելով՝ վերջապէս ընդունելի բլլայ։ Ա յայտնի անմիտարանութիւն ու բաժանումը՝ գերեզմի, կենդանագուտ եւ երկպառնամանակեայ իրարհուրդները մէկ տարի մէջ փչանալու վտանգի մէջ կը ձգեն։

ՀԻՍՈՒՍԱՅԻ ՏԻՐԱԹԻՒՆ

Պատճառնիրէ հրատարակուած ընդհանուր յայտնութեան ներդրութեան նախաձեռնակը մեծ եռանդեամբ ու երեւելի կերպով մը ուղղափառութեան մայրաքաղաքին մէջ կատարուեցաւ։ 16 օր անդադար փողոցներու մէջ իմաստներ կը պրպտէին, որոնց մէջ բարեպաշտ ընկերութիւնները կ՚երգէին։ դարերու վրայ կոչուած իմաստասէր ժողովուրդն աս հոգեւոր կրկնութեանց մասնակից բլլալու կը յորդորէին։ Նոյն իսկ սրբազան Քահանայապետը ս. յանձինքն մասնաւոր թուղթով՝ Ս. Պետրոսի եկեղեցին պնդաց, որպէս զի ինքն ալ ներդրութեան մասնակից բլլայ։

— Ս. Քնարերգն, գրեցի՝ Հայոց Գաղղիայի պատգամաւորն զրաց մէջէն քանի մը մերին պաշտօնակիցներ՝ աս դիպէն հանուելով՝ ուրիշ տեղ պիտի խրկուին։ Առանց մէջն է նաեւ գր. Մանվելեանը որ Գլաստոնպրի աւագ սպայեց դրեաւորը։ Ի՞ՐՏԱՒ որ աստնք Գերմանիոյ Զին տարուած վճռայն գեմ խոսած բլլան եւ ջանացած ալ բլլան որ իրենց կարծիքը զրաց մէջ տարածուի։ — Նոյն լրագիրը կ՚ըսէ որ Հայոց ու ոնոր շրջակայքը քանի մը հոգի բռնուեցան։ Ասանց մէջ են Ռուսկարացի մը եւ Մաժժոնի բռուած մէկը, որն որ ընդհանրապէս կ՚ըսուի թէ Պր. Գուրիպոն անգլիացի հիւպատոսական դործակիցին յանձնարարութիւն մ՚առնէր ընելու, միանդամայն Ընդդիրի ապտարին գործոց պաշտանեան ալ իրեն գործք մը յանձնուած էր։

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՀԻՍՈՒՍԱՅԻ, Ամերիկայի Միաբանալ Նահանգաց Պրոնդիէս անուանով մէկ նաւս մը պատճառաւ նոյն ափերուն եւ Ընդդիրի մէջ դէշ ժ՚երած է, որն որ աղէկ հանդիսաւոր համար՝ պատմութիւնն խնդրալ հոս դրենք։

Ամերիկայի Միաբանալ Նահանգաց մէջ Սան Խուան ան Դիգարակուա անուանի ապտոնաւանդ իսա մը կայ։ Քաղաքացին գործոց վարչութիւնը նոյն տեղոյն բնակիչներն ընտրուած քաղաքաժողովի մը ձեռք է, որուն գահերէցն է հիմակ անգիտի հիւպատոսը, ժողովին հինգ անդամներէն երկուքն ամերիկացի են, մէկը գաղիացի, մէկը սեվ-տացի ու մէկը բնակ։ Նոյն քաղաքաժողովը նաւահանգստի տարեկանութիւն ունի ու նաւ ահանգստի տուրքն ինք կ՚որոշէ, օրն որ նաւմնկաբեր նաւերէն զատ ուրիշ ամէն նաւերէ կ՚առնէ։ Արդ Պրոնդիէս շրջանաւն անցած տարուան Յունիսին սկսաւ Ս. Գրանցիսկոյէն տարանք ու ճամբորդ առած Դիգարակուայի ծովէն ու գետէն ունկնդիր առանց տուրք վճարելու, ըսելով թէ նոյն նաւին ընկերութիւնն ան քաղաքացին պաշտօնեաները չճանչնար։ տասնակ քանի մը հոգ Պրոնդիէս դնաց եկաւ մինչեւ, երբ որ նոյեմբերի 21ին նորէն ճամբայ պիտի՞որ ելլէր, քաղաքաժողովը հրաման հանեց որ եկեղ տուրքը չնուար՝ արդ ելլուի։ Դաւանիանդամի գլխաւորն ու հրամանը տուրք հատցուց, իսկոյ տարով միանգամայն որ ելթէ նաւատեսն տարը չկնաղանվիր, չուն կ՚արդելլի։ Բայց Պրոնդիէս ասոր ականջ չկախելով առանց տուրք վճարելու խարիսխը վերցուց ճամբայ ելլաւ։ Ասոր վրայ Էլոֆրեն Ուրիսանական պատերազմական նաւը սկսաւ մէջ մտնել որ քաղաքաժողովին հրամանը կատարել տայ։ (բայց նկատ լրերն չիմացուիր թէ որ գեղը քաղաքաժողովն աս նաւն իրեն օգնութեան կանչած է թէ չէ։)

Լրը որ Հիւսիսային Ամերիկայի Միաբանալ Նահանգաց գահերէցն աս բանս իմացաւ, անմիջապէս Լանսոն կեցաղ Ամերիկայի դեսպանին ու Փոքրիկ Միաբանեալ ազգութեանց ծովի զեղքը կեցող նաւատորմին հրամանատարին հարկաւոր ուղղարարութիւններ խաւրեց։ Ան ազդարարութեան մէջ կը բացատրուի որ Պրոնդիէս նաւատորմին ու Դիգարակուայի մէջ ինչ կար ալ որ բլլայ, Միաբանեալ ազգութիւնները ոչինչ եղանակաւ իրաւունք կու տան Թրիսանական ազգութեան կամ անոր նաւերուն՝ Թրիսանական երկիրներէն գուրս եղող ամերիկացի նաւերուն վրայ տարկանութեան պաշտան մը վարելու։ Ի մասնաւորի աս գեղքին գալով, Դիգարակուայի կրնին համար եղած դաշնադրութեան առջի յօդուածը երկու դաշնակից կողմանե ալ բացայայտ կարդելէ Պիզարակուայի, Դասգա Ռիզայի, Մոսիդիզի եղելքը եւ. Միջին Ամերիկայի ուրիշ մէկ մասին մէջ իշխանութեան իրաւունք մը բանեցընելու։ Ասանձին Քաղաքաքաղաքը հրամանատարը յանձնարարութիւն ընդունած է անյապաղ 8. Խուան տէ Դիգարակուա երթալու որ Ամերիկայի վաճառականութիւնն ու Միաբանեալ տերութեանց քաղաքացիներուն շահն ուրիշ առանկ միջամտութիւններու դէմ պաշտպանէ, եւ հոն հրամանատարութիւն վարող Թրիսանական նաւատորմին պաշտօնակցին իր հոն երթալուն պատճառը ծանուցանէ։ Ասկէ զատ՝ յանձնուած է նաեւ իրեն նոյն տերութեան մեծելն ապահովցընել որ Միաբանեալ տերութեանց կառավարութիւնը պիտի չհաւանի որ ամերիկացի նաւերն օգնաւոր նաւահանգստի տուրքէն իրենք զերեզք տալու կացցուցանեն, հապա մնան ազդ թէ միտք ունի Միջին Ամերիկայի կառավարութեան հետ իրեն բարեկամական յարաբերութիւնները հաստատուն պահել, ու իր կարելին՝ ըրած դաշնադրութիւններուն պայմանները հոդիս կատարել։

— Ա՛ն աշխարհն, գրեցի՝ մարտի 24, աս տարուան ժամը 9ին։ Պատիարքին բացելու մէջ է։ Պրսին աս տարուս ընարնտրու մտա եկաւ։ Արդէն խորհրդանոցին հանդիսին գլխաւորութիւնը փրաւ, ոդը խիստ պաղ է, ջուր չկայ ու անկարելի է հրդեհոնցց գործիքները (ՀԱՆԷՆ ԽՈՒՐՄԱՆ) գործածել։ Ա՛ն-բուլայ որ նեղութիւն բաղրոմին ապականած չենքը 1812ին Անգլիացոց Ռուս զրաստանին հրամա-

նամը մնիր դարձած Կապիտուլոնին տէրն է, եւ շուրջ 30 տարի առաջ. բլրի մը վրայ շինուած է։ Երկաթ գմբեթ ունի, որոնցմէ միջինը 26 մետրիկեան մասնաւոր սիւներու վրայ կը կենայ։ Ընդհանուր շինութիւնը երկայնութիւնը 350, ու բարձրութիւնը 121 ոտք է։ Կապիտուլոնին երկու սրահները ծիրուիւսին ու եբեսիոխաններուն կամարն էր։ ասկէ զատ Միաբանեալ տէրութիւնց վիրապին դատաստանական առեանը տարին երկու ամիս իր նստելը հոս կը կատարէր։

— Ս աշինկէնի մէջ լսուր կը պատմի որ Գուպպի դէմ նոր արշաւանք մը պիտի՝ որ ըլլայ, որուն համար կը կարծուի թէ 1,000,000 տոլար ժողվուած ըլլայ։ Հարաւային Կարոլինան շատ կէնք եւ ռազմամթերք դնեց։

ՅԻՍՈՒՍԻՆ ՆԱԿԱՆԿՔ

ԱԶԳԱՑԻՆ

Մեծն Ներսէս Ե Հայոց Գրչ առնցած ազգաբնակութիւնը։

(Վերջ։)

ԳԼԱԽԻՒ ԺԸ.

Ս. ՆԵՐՍԷՍԻՆ ՄԱՀՈՒ

Երանելի Հաղբատեցիք Հայոց Լուսաւորիչս հոս առնուած փոխը։ — Թագաւորին ընդարձակ Լուսէ։ — Ս. Ներսէս ալ անդ՝ Հոգեւոր Հայրապետ իր Եղբարցն հետ՝ Եկեղեցոյ գաւառը։ — Պապ Գրիգոր Գիրք հրամանաց։ — Թագ ի Խնձնէ։ — Ս. Ներսէսին Վերջին հրամանքն։ — Բոլոր Հայոսպան իր հանուն Վրայ սոսկ մեռանիլ։

ԶԱՐԵՒԻ յաղթութեամբ Հայաստանի արտաքին թշնամիները հեռացած էին, նեղերին խաղաղութիւնը հաստատուած, Պապ թագաւորը Հանդարտութեամբ իր հայրենի աթոռը նստած։ Բայց ոչչուտ երիցին առնէ պէտք էր վերջին ժամանակները պատահած անմիթիթ անհամար չարեաց գարմանն ասնելու, եւ զան խորունկ վերքերը բժշկելու եւ ամենուն ուշքին արդունքը որբելու համար։ Ս. Ներսէս դարձեալ իր այրական արամն ու հայրական գթոմբ մէջ մտնելով՝ սկսաւ բոլոր զօրութեամբ ամէն բան նորոգելու, շինելու, կարգաւորելու։ Նուէրէ իմաստ։ Նա ինչպէս խոկցան կամ ոգեկոտութեան բարձր աստիճանը հասած ասնէ Եղիշէս հիմակ ալ դիւրաւորութեան ալ քարանէրուն, հիւանդներուն, ծերերուն, ցաւագարներուն, փիրաւորներուն վրայ մեծ հոգ կը առնէր։ Միանգամայն առանձին կերպով մը կը ջանար առաքած երկոգիներուն նորէն շինելու, գոյացած դպրոցները նորէն բանալու եւ ամէն տեղ հողեւոր հիմներ հաստատելու։ Մանաւանդ որ վերջին խռովութիւնքն ասնէնները ժողովրդեան բարքը մեծապէս ապականած ըլլալով՝ ամէն ժամանակէ աւելի երդնական նպատակ կարաւորութիւն կար։ Երանելի Կաթուղիկոսն ջանքովն ու խրատներովը՝ Պապ թագաւորն իր հօրը նախարարներէն յափշտակած ինչքերն ու կալուածները եւ գարձրնելով եւ. ամէն մէկուն առած փոխարինելով՝ ըստ մասին անոնց տիրոջ շահեցաւ։ Առանձով իր եւ նախարարաց մէջ ոչ ոք ու միաբանութիւն հաստատելով՝ ժողովրդն ալ հանգիստացաւ եւ ամէնքն եռեռ է կիրլոյին անցեալ չարիքները կամաց կամաց անհետ ընելու։

Այս ամենայն տեսնելով՝ Ս. Հայրապետին սիրտը մեծ մխիթարութիւն կը դդար եւ շարունակել կը ըլար Աստուծոյ։ Բայց միայն մեկ բան մը կար, որ առ իր մխիթարութեան սատանի արամութիւն կը խառնէր եւ մեծ ցաւ կը պատճառէր իրեն, այս ինքն՝ Պապ թագաւորին անարժան վարքը, որն որ բոլոր ժողովրդեան եւ մանաւանդ նախարարաց ալ շատ օրինակ ու գայթակղութեան առիթ կ'ըլլար։ Մեծն Ներսէս շատ անգամ հայրաբար խրատ կու տար իրեն որ խնայէր դլուխը ընէր։ իր հօրն ու պապուն օրինակներն առջեւը բերելով եւ անոնց շարաչար կատարածը յիշցնելով՝ կը յորդորէր որ քրիստոնեայ իշխանի արժանի վարք ունենայ։ Ան կերպով խնդ մը ասնէ յառաջ երթալն եռեռ՝ տեսնելով որ ամենեւին օգուտ մը չ'ըներ, սկսաւ նեռեռ խստությանդիմանել ու ասասել, մինչեւ ապառնոյան. որ եթէ կարդի չդար, իր պարարին համնձայն՝ զինքը եկեղեցոյ հաղորդութենէն կը կարէ։ Վերջապէս տեսնելով որ առ ալ ազդեցութիւն մը չ'ուներ, սպառնալիքը կատարեց, եւ թագաւորին հրապարակական շարունց համար՝ եկեղեցի մտնելու չէր թողար։

Պապ առ իր ամէն կերպով արժանի եղած պատժոյն վրայ ասատիկ բարկանալով եւ ուզելով վրեժ առնել, միայն դրաւ որ Ս. Կաթուղիկոսը մեղցնի, որպէս զի միանգամայն ամէն ասնէ ապատելով՝ իր ասնթալի կիրքերը կարենայ հանգիստ։ Ան ատիճանի հասած էր իր շարաղարձութիւնը, որ առնէի ուզեց գժմեցին ապերախտութեամբ մը իր բարերարը, իր թագաւորական գահը կործանելու։ կանգնելը, զինքն ոչքունակու պատուոյ հասցնելը կեռեռքէն ղրկել, քան թէ իր մոլութենէն եռ կենալ։ Բայց առ անօրէնութեան գործքը յայտնապէս կատարելու չէր յանդգներ։ Խնդրաց կայսր՝ Ս. Դերսիսին վրայ ունեցած սէրն ու յարգութիւնը ճանչնալով՝ դիտեր թէ առոր եղած փորը նախատինքն ոչ, իրեն ծանր կը նստի, թալ թէ մահը։ Միանգամայն իր ժողովրդէն ու մեծամեծներէն ալ կը փախնար, որովհետեւ մեծին ու պզտիկին, աղնուականներուն ու շինականներուն, ամենուն միօրինակ սիրելի էր երանելի Կաթուղիկոսը։ Իր մեծամեծ ու չքնաղ առաքինութիւնքն, իր սքանչելի խնամատարութիւնքն առաջնորդութեան եւ Հայրենեաց ըրած մեծամեծ ծառայութիւններուն համար՝ ամէնքը զինքը հօր պէս կը սիրէին ու կը մեծարէին։ Մեկ խօսքով՝ բոլոր Հայաստան իրենց կախում ունէր։ Եթէ չկրնալով անոր յայտնի ձեռք պպզնել, միայը դրաւ որ իրեն տայ, յուսալով թէ առ կերպով իր չարագործութիւնն երեւան չ'ելլեր։

Արդէն զի առ իր անարէն խորհուրդն ապատնդութեամբ գլուխ հանէ, սկսաւ անանկ ձեւացընել, որ երանելի Հայրապետին խօսքերը փոսն ապրեցութիւն բրին, ուստի եւ ինք զինքը շոսկել, մինչեւ. նոյն ատենն բրածներուն վրայ ապաշխարել կ'ուզէ։ Քիչ մը ժամանակ ատանկ կիդնար երեւէ՝ անգամ մը ղՍ. Ներսէս Եկեղեցոյ գաւառը խոսի ուսանն իր ուսպարանքը հրատարեց, եւ հոն անգամի վրայ ինք անձամբ գինի մատոյց, որուն մէջ իրեն խառնած էր։

Հաղիւ թէ վրան ժամ մ'անցած էր, մեյ մ'ալ սկսաւ թագին իր ապրեցութիւնն ընել, որովհետեւ Ս. Կաթուղիկոսն եղածն իմանալով, առանց այլոյիլը՝ սկսաւ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալ, որ զինքն արիանի ընաւ որդիկ իր պարտանան պարարը հաւատարմութեամբ կատարելուն, նախանձաւորութեամբ աստուծոյին փառաց պաշտպան ու վրէժխնդիր ըլլալուն համար՝ մահ կրելու։ Մխիթարանքն զմաքսանալ ալ ծանրութեամբ մը յանդիմանելով եւ ըրած չարիքին մեծութիւնն ուսքերը գնելով՝ բրաւ։ Եմիտ իմ կենդանի ծանր էր քեզի եւ դիս սպանելն կ'ուզէիր, թալ յայտնապէս հրապարակաւ մեռցնել ասայիր։ Գլեղ մեզ կ'ապրեցէր կամ կանդդ մեզ գեմ կը դնէր։ Վերջապէս Բրիտասի օրինակին համեմատ ինդրելով Աստուծմէ որ զինքը սպանողին թագաւորութեան տայ եւ իր մահն իրեն անոր դրած չարիքներուն փոխարէն ընդունելով՝ գանիկա ըստ արժանւոյն չգանէ, եւ իր տեղը դնոց։

Զինքնաբ պատմիչ թէ ինչ ասատիճանի ասատիկ ապաշխարութիւն ու շիտակութիւն պատճառեց ասոր գէպքը բոլոր բաղմանոց վրայ։ Ամենէն մեծ ու պատուոյ նախարարներն ամենիջապէս թագաւորական սեղանը թողուցով՝ Ս. Հայրապետին քովն ամաստարեցին եւ կը ջանային որ էնիէ կարելի է նէ հնարք մը գտնեն զինքը մահուան ձեռքէն յափշտակելու։ Ասոնք ի՛սուաջորիկին ալ դեղմամբ առնէ։ բայց Ս. Ներսէս զգալով որ բոնը բանէն անցած է, ամենայն ինչ պարապ է, չուզեց առնուլ։ Ու գարձեալ՝ այսպիսի կերպով մեռնելուն վրայ Աստուծոյ շնորհակալութիւն կը մատուցանէր։ Ցեմնելով որ քրիստոնեներն անհնարին ցաւոց ու տրտմութեան մէջ ինկած են, դիրենք կը մխիթարէր ու կը սփոփէր եւ. գրիգէ ասա վերջին վայրկենին մէջն ալ ինք դինքը բոլորովին մոռնալով եւ միայն ներկայ եղողներուն ու բոլոր երկրին բարիքը հոգալով՝ վերջին կասկն ընելու ալ՝ դիրենք կը խրատեր ու կը յորդորէր որ չարիքներէ հեռ կենան, պատուիրանապահ ըլլան, իրենց հպատակներուն ազնիկ հոգին, միջերնին միաբան եւ թագաւորին հաւատարիմ կենան։

Աստուծ մեծ եռանդեամբ խօսելու ատեն՝ բոլոր ներկայ եղողներուն սիրտն եղելով կու լային ու կը հեծեծին։ Մէյ մ'ալ սկսաւ երանելի Կաթուղիկոսին բերանն ասատիկ արիւն գալ, որն որ երկու ժամուն չափ տեւեց։ Պատրեցին եռեռ՝ սկսաւ Աստուծ վերջին ժամանակները Հայաստանի մէջ պատահելիներուն վրայ մարգարէական հոգւոյ խօսել, գարձեալ թագաւորին խնդրեց Աստուծմէ իրեն մահ պատճառանելու համար, բոլոր իր ժողովուրդն ու Հայրենիքը Աստուծոյ խնամքին յանձնեց, օրհնեց ներկայ եղողները եւ ապրելոց երդիքը վերցնելով՝ ՏԷՐ ՏԻՐԱՍ, ընկաւ գլուխ իմ, բան ու ասաբ հոգին ապձակեց։ Բայց այսպիսի հանգարտութեամբ եղաւ հոգւոյն մարմնէն բաժանիլն ու. մեռնելն եռեռ։ Երեւեցաւ պէտք էր, մինչեւ քրիստոնեաներ կը կարծեին թէ տակաւին կենդանի է եւ. ծամուկ ապրելի է։ Վերջապէս քիչ մը եռեռ սեղմելով՝ եռեռ բրած մեծ ու ոնոպարելի կորստանէն խնամալով՝ սկսան բարձրաձայն լալ ու ողբալ այնպիսի հեկեկալով մը իրենց գալ հոգին, խնամատարն խրատիչն, օգնականն ու պաշտպանը եւ. Հայրենեաց հայրը կորսնցընելուն համար։

Լսող թագաւորը որպէս զի բրած անարդարութիւնը գիտի, ամենուն առջեւը շիտակութիւն, դրատոյ մեծ ցաւ կը կրեցուցուր։ Ընոր հանար ալ հրամայեց որ որուրաց կարգի փառաւոր շրջով յուղարկաւորութիւն ըլլայ։ Բայց արդէն ասանկ հրամանի կարօտութիւն չկար. ամէն մարդուն Սրբոյն վրայ ունեցած սէրն ու յարգութիւնը բաւական էր իրեն արժանի թաղում ընելու։ Ուստի եւ. առին զինքը մեծ ավանդելուչ պալատամէջ թիլ առանը տարին եւ հոն թաղեցին։ Նոյն իսկ թագաւորն ալ ուսնամբ յուղարկաւորութեան ներկայ էր։ Իսկ մարմնոյն եռեւէն գացող ժողովրդեան ու նախարարաց եւ մեծամեծաց բազմութեան թիւն ու հանարը չկար։ Չորս կողմանէ ու գ ի՛ սկսեին, կը վազէին կու դային՝ որ իրենց սիրելի հոգն անշնչացեալ մարմինը մէջ մ'ալ տեսնեն։

Սուգ առու բովանդակ Հայաստան իր վրայ, ամենքը խոր տրտմութեան մէջ ինկան, բոլորքն իրար մեկ բերանէ ի՛րարեն թէ Հայոց փառքը վերջացաւ, վասն զի Աբգարն առ Երկրէս վերջացաւ։ Ինչպէս ու նախարարքը՝ որոնք իր ըրած մեծամեծ բարիքները, զիրենք իրարու հետ միաբանելը, թագաւորին հետ հաշտեցընելը, նոյն իսկ թագաւորական աթոռ կարծանմանին կանգնելը կը յիշեին, եւ. առանձին մոքերնին կը բերէին կարգնցուցած ինչքերնին ու առատաձեռնին իր միջնորդութեամբը նորէն նոր բերելնին, մարմնքերով կը զարդեին։ Ալ մեր երկրին լաւը բառաւ, որովհետեւ չէ թէ միայն անպարտ ապրեն թագաւորելու, հապա նաեւ իր արարքը կատարելու, Աստուծոյ փառաց վրէժխնդիր ըլլալն հարմար մեռաւ Աբգարը։ Իսկ Հայոց ազարարքեր՝ որ մանաւանդ վերջին մեծ յաղթութիւնը Արշոյն ազգեցիկ ու արհնութեան պատուը կը սեպէր, կը զրուցեր որ Ասկն եռեւ մենք գլուխնիս պիտի չկրնանք վեր վերցնել, ալ թիւնամաց վրայ յաղթութիւն ունենք չունենք։ Վերջապէս Հայաստանի մեկ ծայրն մեկալ ծայրը՝ ամէն մարդ կը ոգալ ու կ'ողբար։

Ալ լայնն կ'ոգալին գլխաւոր ազգաւոր եւ հիւանդք, ծերք եւ որբք, վասն զի ընդհանուր կորստին՝ ամէն բան կորսնցուցին։ որովհետեւ իր մեռնելնն եռեւ իրենց համար ըլլաց ալ կանոն կամաց սկսան ընդունել։ Ուր որ Ս. Կաթուղիկոսն կենդանութեան ատեն՝ բոլոր Հայաստանի մէջ ազգաւոր մը չէր տեսնուեր, հիմակ ապին անոնց մարդ առաջարկելով լեցուն էին, որոնք մարդոյ կեանքերնին ճարելու եռեւէ կ'ինդային։ Նոյնպէս հիւանդներն ու ծերերն անգարման եւ. առանց հոգաբարձի մնալով, կը տարուէին ելլել անապատանոցներնէն՝ զորոնք Ներսիսի հայրապետ դանէն իրենց համար կանգնած էր։ Օտարներն ու պանդուխտներն ալ անկէ եռեւ չէին դաներ ան գիրամեծար անոնք՝ զորոնք Ս. Հայրապետին հոգատարութիւնն ու խնամակալութիւնը աշխարհին չորս կողմ մը հիմնած էր։ Վերջապէս իր մեռնելն վերջ եռեւ սկսան վերնալ իր ըրած կարգաւորութիւններն ալ, եկեղեցական կարգերը նոր ատաստան, ժողովրդական բարքն ապահովեցան, իշխանք օրէնքնուն կանոնց իրենց տարբերութիւնը։

Այս ամենայն տեսնելով՝ ուրիշ ինչ կը ցանկանէր մարդ ան արտուելի Հայրապետին վրայ, որն պէսպէս ատրի իր խնամատարութեանն ու Հայրական խնամքովը Հայաստան երկնանգարնէն եռեւ՝ մեռաւ ամենքին մարութեան եւ. զարգացնելի ապերախտութեան զոհ եղած։ Մեռաւ եռ բաժնեցաւ ազգաւ աշխարհս, բայց յաւիտենական վարձոց ամենատարան ընդունելու համար ան առատաբար պարգեւորիչն, որն որ իր ունուանն ազգաւոր ի տրուածն իրեն կը սեպէ։ Մեռաւ եռ բաժնեցաւ մեզմէ, բայց իրեն. ժառանգութիւն թող տալով իր բարի օրինակներով, եռ իր յիշատակն անջնջելի մնայ իր զրոյցներուն մէջ։ Մինչեւ հիմա զրեթէ հեզեռատարար վերջը գեռ կենդանի է անոնց սրտին մէջ։ ընդարձակ ապաստանութեամբ գաւառաց ըլլալով՝ կիմանան Հայերնուս բոլոր բարիքներուն մեծութիւնը, եռ մինչեւ աշխարհքիս վերջը կենդանի ոգեսի մնայ եռ սրհնութեամբ յիշատակեսի իր անունը։

ԾԱՆՈԹԱԳԻՐ

Այս հատուածը՝ Մեծն Ներսէս անուանի առանձին ալ տպուած է, իբրեւ ԺԹ. Հատոր Պրիտանական եռ դրատանի անուրանելուն։

ԸՆԹԱՑՔ ԴՐԱՄԱՓՈԽԻԹԵԱՆ

ԳԻՇԵՐՈՒ, ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 17

Ընդ երեսուն 100 ռիալի մեկը՝	—	ոսկ.	ֆիրոր	2 ազ.
Ռուբլի 100 ընդ ասրի ֆիրոնի	123 7/8	„	„	1/2 „
Լիրան 300 Լոսկան՝ մէկը՝	119 1/4	„	„	2 „
Լուսան 1 ֆունտ ոսկերի՝	18.19	„	„	1 „
Համբարձի 100 գրանոց մեալը՝	217	„	„	2 „
Մարսիլիա 300 ֆրանք՝	146 1/4	„	„	2 „
Միլան 300 աւստրիական մեկը՝	123 3/4	„	„	2 „
Փարիզ 300 ֆրանք՝	146 1/4	„	„	3 „
Գիրանդիա առ Մարն 120 ֆիրոն	123	„	„	31 „
Պալես (Յունար 17) 380—382 ֆարաս՝	1	„	„	